

59. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 693. Spr. 86. Ark. 22.
 60. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 617. Spr. 170. Ark. 7.
 61. Padalka, S. (2018). *Khabarnyctvo na Pravoberezhniy Ukraini: suspil'no-istorychni peredumovy, osoblyvosti ta zasoby protyidii (druha polovyna XIX–pochatok XX st.)*. (Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].
 62. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobr. T. 36, ch. 2. №37197. p. 40.
 63. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobr. T. 36, ch. 1. №36657. p. 144.
 64. Dolgix, V. (2015). К історії повсякденності: очерк потребленія спиртных напїтків в Росії (конец XV век.–1936 г.). *Vestnik mokovskogo universiteta*. 5/6, pp. 14–63. [in Russian].
 65. Sluchaj nedal'novidnosti krest'yanskogo samoupravleniya. (1869). *Podolskie eparxial'nye ведомosti*. 3, p. 121–126. [in Russian].
 66. DERZHARKHIV KhMO, F.72. Op. 1. Spr. 30. Ark. 29.
 67. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 691. Spr. 1. Ark. 189.
 68. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobr. T. 5, ch. 1. № 2946. Punkt 30. p. 204.
 69. DERZHARKHIV ZhYTO. F. 614. Op. 1. Spr. 16. Ark. 71.
 70. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobr. T. 2. № 834. p. 181.
 71. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 3997. Ark. 56.
 72. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 693. Spr. 29. Ark. 6.
 73. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 617. Spr. 181. Ark. 14.
 74. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 2239. Ark. 37.
 75. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 691. Spr. 175. Ark. 12.
 76. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 12. Ark. 114.
 77. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 631. Spr. 217. Ark. 66.
 78. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 617. Spr. 205. Ark. 25.
 79. Poznans'kyj, B. (1900). Kartynky suchasnoho selians'koho pobutu. *Kievskaya starina*. 68 (2). pp. 207–247. [in Ukrainian].
 80. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 704. Spr. 222. Ark. 14.
 81. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 617. Spr. 195. Ark. 11.
 82. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 712. Spr. 129. Ark. 2.
 83. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 706. Spr. 196. Ark. 620.
 84. Portnova, T. (2016). Liubyty i navchaty: selianstvo v uivlenniakh ukrains'koi intelihentsii druhoi polovyny KhIkh stolittia. Dnipropetrovs'k. [in Ukrainian].
 85. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 575. Ark. 44.
 86. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 3211. Ark. 81.
 87. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 4772. Ark. 34.
 88. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 4774. Ark. 8.
 89. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 4775. Ark. 27.
 90. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 4887. Ark. 32.
 91. DERZHARKHIV KhMO, F. 281. Op. 1. Spr. 293. Ark. 82.
 92. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 703. Spr. Ark. 57.
 93. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 702. Spr. 228. Ark. 9.
 94. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 702. Spr. 198. Ark. 7.
 95. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 701. Spr. 298. Ark. 12.
 96. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 109. Spr. 8. Ark. 5.
 97. TsDIAK Ukrainy, F. 442. Op. 703. Spr. 185. Ark. 3.

K. Melnychuk

CORRUPTION IN THE PEASANT SELF-GOVERNMENT BODIES OF THE RIGHT BANK OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XIX - EARLY XX CENTURIES: FORMS, SPHERES OF DISSEMINATION, MANIFESTATIONS

Introduction. The abolition of serfdom in 1861 was the beginning of global reformations that dealt with the administrative and territorial division of the empire. According to the new division, the lowest territorial unit was

a rural community (territorial community) in Kyiv, Podolia and Volhynia guberniyas, the highest – volost. The control of rural communities was performed by peasant self-government – volost and rural government which were formed and provided by peasants. The virus of corruption that existed in the bureaucracy of the empire was also transmitted to the peasant self-government.

Purpose. Analyze the problems of corruption in the system of peasant self-government, maximally considering various types of corruption, intentional and unintentional misconduct, classify them.

Originality. The peculiarity of this study is a comprehensive analysis of all types of corruption, abuse of office committed by officials of peasant self-government. The analysis was performed using a number of archival sources, most of which are unpublished.

Conclusion. The phenomenon of corruption has affected the systems of peasant self-government, deeply affecting all levels of government, from the lowest - the village assembly, to the volost administration and the court. The most common was bribery, which was reflected in gratitude (cash, in kind) in exchange for the issuance of any document that the peasant could get only in the volost administration, namely: passport, extract from the minutes of the council meeting, extract from family or recruitment list, copy of court resolution, inheritance registration, etc. Abuse of office most pronounced in financial when employees used public or tax money for their own needs. The abuse of power by peasant officials linked to the police functions of the institutions and expressed in violence, intimidation and arrests.

Such phenomena in the management of communities were destructive, far from the progressive ideas of the reforms of the second Russian Empire in the second half of the nineteenth century.

Key words: peasant self-government, peasant reform, the Russian Empire, the parish, the rural community, bribery, official abuse.

УДК 94:[338.439.52:330.526.32]»1953/1964»(045)
DOI: 10.31651/2413-8142-2020-24-Morozov-Savchenko

A. Г. Морозов

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри археології та спеціальних історичних дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5486-235X>

A. В. Савченко

аспірант Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4332-9127>

РЕАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК СКЛАДОВА НЕФОРМАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ СЕЛЯНСЬКОГО ДВОРУ В РОКИ «ВІДЛИГИ»

Висвітлено напрями спеціалізації особистих присадибних господарств українських колгоспників із товарного вирощування, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. З'ясовано, що помітним явищем доби «відлиги», яке набуло масового поширення, була чітка спеціалізація у виробленні певного сільськогосподарського продукту. Доведено, що особисті присадибні господарства, які поставили вирощування певних видів сільськогосподарської продукції на ґрунтовну основу, мали в результаті більш відчутні позитивні зміни в рівні та якості життя, підвищенні матеріального добробуту, ніж ті, в яких підприємницька ініціатива не набула масового поширення.

Ключові слова: «відлига», українське селянство, особисте присадибне господарство, сільськогосподарська продукція, товарне вирощування, реалізація, матеріальний добробут.

Постановка проблеми. Особисте селянське присадибне господарство завжди забезпечувало надійне збереження віками сформованих українськими землеробами рис працелюбного господаря своєї землі, не лише зацікавленого в результатах своєї праці, але й в збереженні її життєздатності. Незважаючи на свої незначні розміри, саме ці господарства завдяки не тільки невтомній працьовитості, але і внутрішній винахідливості, енергійній підприємливості в кризові для селянської родини часи не лише годували її, але й давали можливість забезпечити необхідний добробут. Більше того, за сприятливих обставин особисте присадибне господарство ставало вагомим джерелом прибутків. У цьому контексті 1953-1964 рр. продемонстрували неабияке вміння українського селянства економічно виживати в часто несприятливій атмосфері, коли ставлення державних інституцій до особистого присадибного господарства коливалось як маятник від ліберального до рішучого адміністративного наступу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які сьогодні активно студіюють вивчення ролі й місця особистих присадибних господарств в соціально-економічному житті радянської України в другій половині 1950-х – початку 1960-х років, насамперед варто виокремити наукові розвідки М. Кагальної [1], В. Кузьменка [2], В. Лисак [3] тощо. Маємо відзначити позитивний результат діяльності сучасних істориків, що сформуливали уявлення про життєздатність і ефективність особистих присадибних господарств українського селянства, однак низка проблем щодо нових мотивів їх функціонування ще не дістала в сучасній історіографії належного висвітлення. Що стосується вивчення особливостей реалізації сільськогосподарської продукції як складової неформальної економіки селянського двору в роки «відлиги», то ця проблематика ще не була предметом наукового пошуку, що й зумовило актуальність нашого дослідження.

Метою статті є вивчення напрямів спеціалізації особистих присадибних господарств українських колгоспників із товарного вирощування, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, у роки «відлиги».

Виклад основного матеріалу. Помітним явищем доби «відлиги», яке набуло масового поширення, була чітка спеціалізація у виробленні певного сільськогосподарського продукту не лише окремих особистих присадибних господарств, а й цілого села чи навіть місцевості. Часто спеціалізація присадибних господарств визначалася не лише особливостями клімату, рельєфу, ґрунтів, але й географічним розташуванням населених пунктів. Якщо село було віддалене від транспортного сполучення, то в таких випадках селяни були орієнтовані на вирощування та переробку тих видів сільськогосподарської продукції, продаж якої був можливим і в зимовий час (насіння, горіхи, сухофрукти).

Яскравою практикою товарного вирощування і подальшої реалізації сільськогосподарської продукції виявляла себе на території Правобережного Лісостепу України, який мав добрий агроландшафт та сприятливі природно-кліматичні умови. Це давало можливість селянам центральних областей України вирощувати та переробляти широкий асортимент різноманітної сільськогосподарської продукції, а достатньо розвинута мережа залізниць та шосейних доріг забезпечувала її збут на ринках великих міст та промислових центрів (як вже зазначалось, часто навіть далеко за межами республіки). Матеріали польових досліджень дають достатньо інформації про широту та інтенсивність розвитку цих занять.

Так, у цій зоні майже повсюдно існували оптимальні умови для заняття садівництвом. Тому тут практично в кожному населеному пункті плодові дерева та ягідники мав кожен двір села. Матеріали наших польових досліджень містять докладну низку свідчень щодо спеціалізації населених пунктів із виробництва та реалізації сухофруктів, які в народі називали «сушкою». Наприклад, за свідченнями старожилів с. Мельники Чигиринського району Черкаської області, місцеві жителі отримували значний дохід завдяки реалізації сухофруктів. У цьому населеному пункті існували і активно практикувалися давні традиції садівництва. Вони були пов'язані з Мотронинським монастирем, розташованим неподалік села, в якому здавна вирощували цінні сорти плодівих дерев, зокрема, сорти літніх яблук (один із них був навіть названий в честь села: «Мельничанка»), груш, слив. Спеціалізація у розведенні літніх сортів плодівих дерев була зумовлена не лише тим, що дерева регулярно давали щедрий урожай, а також й тим, що в часи, коли держава здійснювала здриницьке оподаткування садків, за дерева, які плодоносили літніми сортами фруктів, сума податку була значно нижчою, чим за зимові сорти [4, арк. 2].

Кожна селянська родина мала в хаті піч, в якій сушили яблука, груші, сливи. Коли закінчувався сезон активних польових робіт і колгоспники мали більше вільного часу, вони вивозили свій товар на найближчу станцію Олександрівка, де зупинялися потяги дальнього сполучення (Маріупіль (тоді м. Жданов) – Мурманськ, Маріупіль – Ленінград, Маріупіль – Воркута тощо) і везли товар на реалізацію далеко на Північ. Подібна практика склалася і в с. Лебедин Шполянського району Черкаської області (там на території Лебединського монастиря з давніх давен також існували фруктові розсадники, які й забезпечували селян високоякісним посадковим матеріалом) [5, арк. 2].

Доволі складна технологія виробництва цінного на ринках Півночі чорносливу була добре освоєна і, відповідно, давала досить відчутний матеріальний прибуток на території центральних районів Черкаської області, зокрема в селах Звенигородського та Лисянського районів. У цих селах вирощування особливих сортів слив і виробництво чорносливу було характерним для кожного селянського двору. Для цього прямо в садках будувались спеціальні печі, в яких і гнітилися сливи.

Реалізація сухофруктів була візитною карткою й деяких сіл Вінницької області. Наприклад, у с. Хижинці Вінницького району Вінницької області більшість селянських дворів також виробляла сухофрукти. Тут, однак, побутувала практика, коли їх відвозили на приймальні пункти до Вінниці, де й продавали перекупникам, які вже самі вивозили продукт у промислові центри і великі міста Союзу. Щоправда, коли практика видачі довідок колгоспникам про те, що вони везуть на продаж власний урожай, стала більш ліберальною, то і тут селяни самі почали їздити в дальні поїздки на базари, переважно в Росію, Білорусію та Прибалтику. В основному на такі віддалені маршрути їздили молоді селяни, а люди старшого віку продовжували здавати товар за старою, нами вказаною схемою [6, 622].

Спеціалізація селянських дворів на виробленні сухофруктів диктувала низкою об'єктивних чинників. Метод «сушки» був традиційним для селян способом зберегти фруктову продукцію взимку, так як технології консервування і на початку 1960-х рр. ще не увійшли в практику повсякденного життя. Тому дідівське, відточене роками вміння заготовляти товар на зиму, кмітливі селяни перетворили не лише в засіб забезпечення продуктами для власної родини, а й у засіб підвищення власного добробуту. Давні й ефективні технології давали можливість довготривалого зберігання висушених яблук, слив, абрикос. Відповідно, таку продукцію (ще й до того ж досить легку) було зручно транспортувати на далекі відстані.

Ще одним вагомим чинником виробництва і реалізації в значних обсягах «сушки» було те, що селяни залишались і в добу «відлиги» значною мірою «прив'язаними» до колгоспів. У зимовий час отримати дозвіл у керівництва колгоспу та довідку в сільраді на далеку поїздку було значно простіше, ніж в весняно-літній період гарячих польових робіт.

Селяни часто досить вміло з організаційно-економічного боку поєднували декілька напрямів виробництва і реалізації товарної продукції. Зокрема, мешканці вище зазначених сіл здебільшого з «сушкою» возили на продаж і горіхи, оскільки їх збут також відбувався переважно взимку. Продаж горіхів, які реалізовували у різних куточках країни, був також вагомим чинником наповнення бюджетів селянських родин. На ґрунтовну основу було поставлено реалізацію горіхів у багатьох селах Черкаського регіону [7, арк. 1; 8, арк. 2].

До зимових досить популярних і поширених сільськогосподарських промислів належала і торгівля гарбузовим та соняшниковим насінням (як сирим, так і смаженим). Займались цим популярним промислом селяни дуже багатьох українських сіл. Однак деякі села поставили це заняття на особливо ґрунтовну основу. Так, на насінні спеціалізувалися селяни с. Білозір'я Черкаського району Черкаської області. Щоправда, це була їх так би мовити паралельна спеціалізація, оскільки вона доповнювала основний виробничо-торгівельний напрям господарсько-економічної діяльності білозірців, яким було виробництво віників. Жителі Білозір'я спеціально вирощували найкращі сорти соняшників,

велике і смачне насіння яких дорого коштувало. На нього завжди був великий попит і, не зважаючи на велику ціну, його швидко розпродували. Місцеві майстри опанували власну спеціальну технологію якісного смажіння соняшникового насіння. Результатом цього було те, що білозірський продукт був добре відомим і популярним на ринках багатьох великих міст і промислових центрів Союзу [9, арк. 1; 10, арк. 2].

Свої технології обробки гарбузового насіння, що теж приносило значну матеріальну вигоду, мали й інші села Черкаського району. Селяни спеціально засаджували великі площі кращими сортами гарбузів, насіння яких збирали, сушили і смажили за своїми особливими рецептами і возили продавати до Одеси, Гомеля, Москви [11, арк. 1].

Ще одним напрямом спеціалізації мешканців багатьох сіл Правобережного Лісостепу стало вирощування озимого часнику. Восени ним засаджувалися значні площі городу (2-4 сотки), а вже в середині весни часник викопували, надавали йому товарного вигляду і возили продавати на далеку Північ (Мурманськ, Воркута тощо). Масове вирощування і подальша оптова реалізація часнику була характерним явищем для населення багатьох сіл Черкаського регіону. Так, особливо активно ним займалися в селах Чигиринського, Черкаського та Золотоніського районів [4, арк. 2; 12, арк. 1; 13, арк. 1]. Реалізація озимого часнику також давала дуже вагомий грошовий прибуток.

Особливістю економіки селянських господарств багатьох сіл Наддніпрянщини стало товарне вирощування полуниць. Її гарні урожаї були зумовлені сприятливими природними умовами (нааявністю супіщаних ґрунтів та близькістю ґрунтових вод). Вирощування полуниці було досить трудомістким процесом, яке потребувало ретельного догляду, вправних робочих рук, доброго знання технології. Ці навички передавалися з покоління в покоління. Кропітка праця з вирощування, збору і реалізації полуниці давала відчутні матеріальні результати. Села, які поставили це заняття на ґрунтовну основу, відчутно вирізнялись рівнем добробуту від інших сіл регіону. Товарне вирощування полуниці найбільш характерним було для багатьох сіл Черкаського, Золотоніського та Чигиринського районів, які були розташовані на піщаних ґрунтах берегів Дніпра [11, арк. 1; 12, арк. 1; 14, арк. 1].

Крім сприятливих кліматичних умов, важливим фактором було й географічне розташування вказаних сіл, досить зручне для транспортування полуниці (наприклад, до Києва по Дніпру в 1960-х рр. інтенсивно курсували швидкі теплоходи на підводних крилах «Ракета»). Водний шлях мав відчутні переваги перед автомобільним чи залізничним транспортом. Основна причина переваг полягала в тому, що полуниця досить примхлива для зберігання, тому річкова прохолода і свіже повітря давали чудові умови для її збереження в умовах літньої пори. Учасники польових досліджень зазначили, що їх села завдяки товарному вирощуванню полуниці вирізнялися матеріальним добробутом і вищим рівнем життя селянських

родин, ніж села, де підприємницька ініціатива селян не набула поширення [15, арк. 2].

Товарне виробництво сушеної, в'яленої, копченої риби було поставлене на потік у придніпровських селах. Живу рибу, як правило, реалізовували на місцевих базарах, а от перероблений за власними технологіями продукт транспортували на значні відстані у великі міста і особливо промислові центри. Ті села, які прилягали до залізничних магістралей, доволі інтенсивно вивозили сушену, в'ялену, копчену рибу на Донбас, до Києва, Москви, де вона завжди користувалася значним попитом як знаний делікатесний продукт, особливо незамінний у спекотні дні там, де реалізовувалося пиво.

Наведене промовисто свідчить про те, що намагання тоталітарної держави повністю контролювати життєдіяльність селянина, прив'язавши його тільки до колгоспу за допомогою жорстких адміністративних обмежень, ізолювати українське селянство від будь-яких додаткових джерел грошових надходжень, йшли всупереч бажанням селян поліпшити рівень свого добробуту. Тим більше, що практично завжди жорстока державна фіскальна політика оподаткування колгоспів не давала можливості селянам не те, що мати певні матеріальні блага, вже на той час доступні жителям міст, а не забезпечувала навіть мінімально-достатній рівень життя.

Висновки. Таким чином, вище зазначене є підставою для висновку щодо загального підвищення товарності не лише окремих селянських дворів, а й в масштабах цілих населених пунктів. Зокрема, характерною ознакою неформальної економіки селянського двору в роки «відлиги» стала спеціалізація мешканців українських сіл із товарного вирощування, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. Особисті присадибні господарства, які поставили вирощування певних видів сільськогосподарської продукції на ґрунтовну основу, мали в результаті більш відчутні позитивні зміни в рівні та якості життя, підвищенні матеріального добробуту, ніж ті, в яких підприємницька ініціатива місцевих мешканців не набула масового поширення.

Список використаної літератури та джерел:

1. Кагална М.В. Матеріальне забезпечення селянства УРСР у період хрущовської «відлиги» крізь призму повсякдення (1953-1964 рр.). Архіви України. 2013. № 2. С. 70-78.
2. Кузьменко В.М. Повсякденне життя сільських жителів УРСР в другій половині 1940-х – 1960-х роках за матеріалами Чернігівської області: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка Київ, 2017. 265 с.
3. Лисак В.Ф. Повсякденність українських селян в умовах радянської дійсності (1950-1960-ті рр.). Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2013. 341 с.
4. Спогади Плахотнюк Наталії, 1912 р.н., мешканки с. Мельники Чигиринського району Черкаської області. Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства. Ф.1. Матеріали польових досліджень. Спр. 342/127. 2 арк.
5. Спогади Музиченка І.С., 1950 р.н., мешканця с. Лебедин Шполянського району Черкаської області. Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства. Ф.1. Матеріали польових досліджень. Спр. 342/128. 2 арк.

6. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба: Колективна монографія / Відп. ред. В.М. Даниленко; НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2014. 697 с.
7. Спогади Ковальчук Надії Олександрівни, 1941 р.н., мешканки с. Білозір'я Черкаського району Черкаської області. Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства. Ф.1. Матеріали польових досліджень. Спр. 341/936. 1 арк.
8. Спогади Тищенко Марії Федорівни, 1924 р.н., мешканки с. Сухини Корсунь-Шевченківського району Черкаської області. Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства. Ф.1. Матеріали польових досліджень. Спр. 341/941. 2 арк.
9. Спогади Каленчук Наталії Автономівни, 1931 р.н., мешканки с. Білозір'я Черкаського району Черкаської області. Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства. Ф.1. Матеріали польових досліджень. Спр. 341/937. 1 арк.
10. Спогади Ромащенко І.П., 1958 р.н., мешканця с. Білозір'я Черкаського району Черкаської області. Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства. Ф.1. Матеріали польових досліджень. Спр. 342/130. 2 арк.
11. Спогади Чеберяк Наталії Дмитрівни, 1927 р.н., мешканки с. Тубільці Черкаського району Черкаської області. Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства. Ф.1. Матеріали польових досліджень. Спр. 341/943. 1 арк.
12. Спогади Загребельної Євдокії Петрівни, мешканки с. Шабельники Золотоніського району Черкаської області. Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства. Ф.1. Матеріали польових досліджень. Спр. 342/116. 1 арк.
13. Спогади Іванко Ганни Михайлівни, 1927 р., мешканки с. Руська Поляна Черкаського району Черкаської області. Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства. Ф.1. Матеріали польових досліджень. Спр. 341/932. 1 арк.
14. Спогади Хворостян Ганни Степанівни, 1941 р.н., мешканки с. Сагунівка Черкаського району Черкаської області. Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства. Ф.1. Матеріали польових досліджень. Спр. 341/996. 1 арк.
15. Спогади Гончар Л.Г., 1939 р.н., мешканки с. Чапаєвка Золотоніського району Черкаської області. Поточний архів Науково-дослідного інституту селянства. Ф.1. Матеріали польових досліджень. Спр. 342/122. 2 арк.

References:

1. Kagalna, M (2013). Materialne zabezpechennia selianstva URSR u period khrushchovskoi «vidlyhy» kruz pryizmu povsiakdennia (1953-1964 rr.) [Material support of the peasantry of the USSR during the Khrushchev «thaw» through the prism of everyday life (1953-1964)]. *Arkhivy Ukrainy*, 2, 70–78. [in Ukrainian].
2. Kuzmenko, V. (2017). Povsiakdenne zhyttia silskykh zhyteliv URSR v druhii polovyni 1940-kh – 1960-kh rokakh za materialamy Chernihivskoi oblasti [Everyday life of rural residents of the USSR in the second half of the 1940s - 1960s according to the materials of the Chernihiv region]. *Abstract of candidate's thesis*. [in Ukrainian].
3. Lisak, V. (2013). Povsiakdennist ukrainskykh selian v umovakh radianskoi diisnosti (1950-1960-ti rr.). [Everyday life of Ukrainian peasants in the conditions of the Soviet reality (1950-1960)]. Donetsk: Eastern Publishing House, 341 p. [in Ukrainian].
4. Potochnyi arkhiv Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. [Current archive of the Peasant Research Institute]. F. 1. Spr. 342/127. 2 ark. [in Ukrainian].
5. Potochnyi arkhiv Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. [Current archive of the Peasant Research Institute]. F. 1. Spr. 342/128. 2 ark. [in Ukrainian].

6. *Sotsialni transformatsii v Ukraini: piznii stalinizm i khrushchovska doba* [Social transformations in Ukraine: late Stalinism and the Khrushchev era] (2014). Kyiv : Instytut istorii Ukrainy, 697. [in Ukrainian].
7. Potochnyi arkhiv Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. [Current archive of the Peasant Research Institute]. F. 1. Spr. 341/936. 1 ark. [in Ukrainian].
8. Potochnyi arkhiv Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. [Current archive of the Peasant Research Institute]. F. 1. Spr. 341/941. 2 ark. [in Ukrainian].
9. Potochnyi arkhiv Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. [Current archive of the Peasant Research Institute]. F. 1. Spr. 341/937. 1 ark. [in Ukrainian].
10. Potochnyi arkhiv Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. [Current archive of the Peasant Research Institute]. F. 1. Spr. 342/130. 2 ark. [in Ukrainian].
11. Potochnyi arkhiv Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. [Current archive of the Peasant Research Institute]. F. 1. Spr. 341/943. 1 ark. [in Ukrainian].
12. Potochnyi arkhiv Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. [Current archive of the Peasant Research Institute]. F. 1. Spr. 342/116. 1 ark. [in Ukrainian].
13. Potochnyi arkhiv Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. [Current archive of the Peasant Research Institute]. F. 1. Spr. 341/932. 1 ark. [in Ukrainian].
14. Potochnyi arkhiv Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. [Current archive of the Peasant Research Institute]. F. 1. Spr. 341/996. 1 ark. [in Ukrainian].
15. Potochnyi arkhiv Naukovo-doslidnoho instytutu selianstva. [Current archive of the Peasant Research Institute]. F. 1. Spr. 342/122. 2 ark. [in Ukrainian].

A. Morozov, A. Savchenko

THE SELLING OF AGRICULTURAL PRODUCTION AS A COMPONENT OF THE INFORMAL ECONOMY OF THE PEASANT'S COURTYARD DURING THE "THAW"

Introduction. *Personal peasant homesteading has always ensured reliable preservation of centuries-old features of a hard-working owner of his land, formed by Ukrainian farmers, not only interested in the results of his work, but also in preserving its viability. Despite their small size, these farms, thanks not only to the tireless diligence but also to the ingenuity and energetic enterprise in times of crisis for the peasant family, not only fed it but also provided the necessary prosperity.*

Purpose. *The study of directions in the specialization of personal homesteads of Ukrainian collective farmers in commodity cultivation, processing, and selling of agricultural production, in the years of "Thaw".*

Results. *The attempts by the totalitarian state to fully control the life of a peasant, tying him only to the collective farm through strict administrative restrictions, isolating the Ukrainian peasantry from any additional sources of income, went against the desire of the peasants to improve their welfare. Moreover, the harsh state fiscal policy of taxation of collective farms almost always did not allow peasants not only not to have certain material goods, already at that time available to city dwellers, but did not provide even a minimum standard of living.*

Conclusion. *A characteristic feature of the informal economy of the peasant's yard during the "Thaw" was the specialization of the inhabitants of Ukrainian villages in the cultivation, processing, and selling of agricultural products. As a result, personal homesteads, which put the cultivation of certain types of agricultural products on a solid footing, had more tangible positive changes in the level and quality of life, increased material well-being than those where the entrepreneurial initiative of local residents did not become widespread.*

Key words: *«thaw», Ukrainian peasantry, personal homestead, agricultural products, commodity cultivation, sale, material well-being.*

УДК 94 [336.74:314117.3(477.46-22)]"18"(045)
DOI: 10.31651/2413-8142-2020-24-Orlyk-Pavlenko

В. М. Орлик

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7947-9557>

В. О. Павленко

аспірантка кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи Центральноукраїнського національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8160-8629>

ГРОШОВИЙ ВИМІР ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В СЕРЕДИНІ ХІХ СТ. (НА МАТЕРІАЛАХ СЕЛА МЛІІВ* ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТУ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

Статтю присвячено вивченню такої складної соціально-економічної проблеми повсякдення, як вартість тогочасного господарства та побуту селян у грошовому еквіваленті. Вперше у контексті історії повсякдення досліджено грошовий вимір господарства селян Правобережного Середнього Подніпров'я, проаналізовано можливість доступу до грошових коштів цієї категорії населення в досліджувану епоху.

Доведено, що у селян була життєва необхідність заробітку грошових коштів, без яких неможливо було організувати та налагодити власне господарство. Щоб створити власне, навіть бідне, господарство селянину необхідно було протягом декількох років працювати і намагатися накопичити необхідний мінімум грошових коштів. Важко уявити, що людина, яка намагається заробити на облаштування власного життя, не думає про гроші, про тяжку працю заради них, а деколи навіть і про незаконні способи збагачення. Загалом, порушена у нашій статті проблема грошового виміру господарства селян Правобережного Середнього Подніпров'я в третій чверті ХІХ ст. у контексті історії повсякдення є досить складною та потребує подальшого комплексного дослідження, особливо щодо ставлення тогочасного соціуму до грошей та шляхів їхнього накопичення.

Ключові слова: *гроші, рублі, копійки, господарство, селяни, інвентар, повсякдення, Київська губернія.*

Постановка проблеми. Сучасна вітчизняна історична наука має колосальні напрацювання з історії українського селянства в ХІХ ст. В останні роки, окрім уже традиційних і звичних для історіографії проблем соціально-економічної історії селянства, увагу дослідників привертають проблеми історії повсякдення, які виокремлено в самостійний напрям історичних студій. Такі дослідження мають полідисциплінарний характер, охоплюють матеріально-побутові проблеми та рефлексії на них. Ми цілком погоджуємося із тезою О. Удада про те, що історія повсякденності – «це насамперед історія процесу олюднення побуту, психологізація щоденного життя, ставлення людини до побутових

* Сучасне село Мліїв Городищенського району Черкаської області